

HUNFALVY JÁNOS SZEREPE A HAZAI STATISZTIKAI TUDOMÁNYBAN ÉS SZERVEZETÉNEK MEGTEREMTÉSÉBEN

NAGYNÉ ELEK ANGÉLA

(Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar,
Számviteli és Statisztikai Tanszék)

I. Bevezetés

Hunfalvy János a hazai tudománytörténet egyik utolsó polihisztora. Szabó József szavaival élve „Hunfalvy a történelemtől a statisztikán át jutott a földrajzhoz”. Filozófiát, jogot és teológiát hallgatott, majd jogot tanított Késmárkon. Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc bukása után nevelősködéssel tartotta fenn magát, és történetírásnak szentelte életét. 1858-ban az újjászervezett Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották. Ebben az időben egyre inkább beleássa magát – autodidakta módon – a földrajzba és statisztikai tanulmányokat folytat.

Ekkortól, az 1860-as évektől vesz részt a hazai statisztikai tudomány művelésében és szervezetének kialakításában is. Bár önmagát geográfusnak vallotta, de neve szorosan kapcsolódik a hazai hivatalos statisztika és szervezeteinek létrejöttéhez.

Dr. Gyulay Ferencet idézve: „Ha kell adatokat dolgoz fel és értékel, ha kell statisztikát tanít, vagy tárgyal a bizottságokban, ha kell hírnevével, tekintélyével támogatja a nemzetközi kapcsolatok kialakítását.”

II. Hunfalvy János szerepe a hazai statisztikai szervezet kialakításában

Önálló magyar statisztikai szervezet kialakítására már I. Ferenc uralkodása idején (1792–1835) többször készültek tervezetek. Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc bukása jó alkalmat adott a bécsi statisztikai hivatal számára, hogy e próbálkozásokat elfojtsa, és működését Magyarországra is kiterjessze. Az 1850-es években a statisztikai tevékenység megtört az adatgyűjtéssel és szolgáltatással megbízott községek, hivatalos és magánszemélyek passzív ellenállásán.

Fordulópontot jelentett a hivatalos statisztika számára, amikor 1860. május 7-én Csengery Antal a Magyar Tudományos Akadémia filozófiai, törvény- és történelemtudományi osztályának ülésén javaslatot tett egy önálló statisztikai bizottság létrehozására. Ezen osztálynak lett tagja Hunfalvy János is.

Az osztály egyetértett a javaslattal, amelynek eredményeként megalakult az állandó statisztikai bizottság. E bizottság levelező tagja lett Hunfalvy János.

Az újjólag alakult statisztikai bizottság 1860. június 9-én tartotta első ülését, melyen jegyzőnek, előadónak és a leendő bizottsági kiadvány szerkesztőjének választották meg a hazai tudományos életben ekkor már nagy tiszteletnek örvendő Hunfalvyt. A tervezett kiadványnak, amely 1861-től *Statisztikai Közlemények*, majd 1865-től *Statisztikai és Nemzetgazdasági Közlemények* címen jelent meg, Hunfalvy 1868-ig volt szerkesztője. A folyóiratba számos cikket írt, és jónéhány, a *Közleményekben* publikált statisztikai jelentés készítésében is részt vett.

A statisztikai bizottság „azonnal” munkához látott. Népszámlálást terveztek, melynek lebonyolításához a szükséges adatokat az egyházi nyilvántartásokból próbálták beszerezni, összeszedték a takarékpénztárak évi jelentéseit, megkísérelték a közlekedési vállalatok adataiból összeállítani Magyarország gabonaforgalmának statisztikáját és így tovább. E számos tevékenységből Hunfalvy jelentős részt vállalt, sőt önálló munkákkal is bekapcsolódott a hazai statisztikai tudományos életbe.

1863. február 5-én albizottságot hoztak létre, amely kidolgozta egy szervezendő, önálló országos statisztikai hivatal tervezetét. A három főből álló tanács egyik tagja Hunfalvy János lett. Az albizottság készítette javaslatot a statisztikai bizottság elfogadta, és a Helytartó Tanács számára felterjesztette. E tervezet hosszú évekig nem került megvalósításra, bár a statisztikai bizottság folytatta munkáját a hazai önálló statisztika létrehozása érdekében.

Fordulópontot jelentett az 1867-es kiegyezés, a magyar alkotmányosság helyreállítása. A minisztériumok feladatköreinek meghatározásakor a statisztika a földművelés-, ipar- és kereskedelmi minisztérium hatáskörébe került. A minisztérium statisztikai osztályának, melynek Keleti Károly lett osztálytanácsosa – osztálytagjává nevezték ki Hunfalvy Jánost. Ehhez az osztályhoz csatlakozott az Országos Statisztikai Tanács, melynek Hunfalvy szintén tagja volt, s tevékenységében számottevő szerepet vállalt. A Tanács számos kiadvánnyal rendelkezett már 1868-tól, így a rendszeresen megjelenő *Hivatalos Statisztikai Közleményekkel*, melynek szerkesztésében és számos cikkének megírásában Hunfalvy is részt vett. A statisztika oktatásának hazai hiányosságát szándékozta megszüntetni az a statisztikai tanfolyam, amelyet a Tanács kezdeményezésére indítottak. A tanfolyam szervezőjeként, sőt tanárként találkozhatunk ismét Hunfalvy Jánossal. A hivatalos szervezet kialakításában szintén jelentős szerepe volt: egyike azon bizottsági tagoknak, akik a városi statisztikai hivatalok létrehozásának tervezetét megalkották.

Egyrészt a feladatok száma, másrészt az 1868-tól tervezett népszámlálás tette szükségessé az önálló Statisztikai Hivatal létrehozását. Az 1869. évi III. tc. döntött a népszámlálás lebonyolításáról, és meggyorsította a

Hivatal szervezését. A létrehozandó önálló országos szervezet igazgatójának személyére dr. Kautz Gyula tett javaslatokat, aki elsőként Hunfalvy Jánost ajánlotta. S bár a Statisztikai Hivatal első igazgatója Kőrösi József lett, Hunfalvy fontos részt vállalt a Hivatal szervezésében, majd tevékenységében.

Számos statisztikai tanulmányban és kiadványban az adatgyűjtés és hivatali szervezet rendszerének kialakításában találkozhatunk Hunfalvy munkájával. Sőt, amikor 1871 és 1875 között a Statisztikai Hivatal erőforrási és szervezeti gondokkal küzdött, Hunfalvy egyike azoknak, akiket az Országos Statisztikai Tanács küld olyan albizottságba, amelynek feladata a Hivatal szervezetének és működésének megújítása. Az albizottság létrehozásának eredeti célja a Statisztikai Hivatal költségeinek csökkentése és apparátusának szűkítése, de a vizsgálatok eredményeként Hunfalvy, munkatársaival együtt a tevékenység bővítése, és a Hivatal erőforrásainak növelése mellett tört lándzsát.

Az eddigieken túl fontos kiemelni, hogy Hunfalvy János a magyar statisztikát nemcsak belföldön, hanem külföldön is eredményesen képviselte. Keleti Károllyal együtt részt vett a VII., Hágában 1869-ben megrendezett és a VIII., Szentpétervárott 1872-ben megszervezett nemzetközi Statisztikai Kongresszuson. Tudományos eredményeinek nemzetközi szintű elismerését mutatja Keleti Károly beszámolója, miszerint: „Már Hágában is kitüntetés tárgya volt Hunfalvy, Szentpétervárott meg a nagyhírű Quetelet (...) egy egész estét szentelt mindkettőnknek. Mondhatom, hogy az ő dicsfénye sugaraiban melengettem magam is, és hogy a külföld tudósai oly rokonszenvvel jöttek 1876-ban Magyarországra (...) abban elismert tekintélyű nevének nem kis része volt.”

Mint a fenti idézetből is kitűnik, az 1876-ban esedékes IX. nemzetközi konferencia helyszíne Budapest, s a rendezvény I. osztályának elnöke Hunfalvy. Osztályának témái: a statisztika tanítása, a halálozási táblázatok és a nagyvárosok statisztikája. Az 1885-ben megrendezett párizsi–londoni kongresszuson a Nemzetközi Statisztikai Intézet szervezésében szerzett érdemeiért annak tiszteletbeli tagjává választották.

III. Hunfalvy János, mint statisztikus munkássága

Hunfalvy Jánosnak a statisztika tudományában való elmélyülése két elméleti okra vezethető vissza: egyrészt arra, hogy mint földrajztudós az alapos és részletekbe menő adatelemzést nélkülözhetetlennek tartotta. Másrészt rendkívül nagy hatást tett rá a Büsching által kidolgozott, illetve Ritter által továbbfejlesztett összehasonlító statisztikai módszer. Továbbá alkalmazandónak találta más tudományágakban is – így pl. a geográfiában – azt a Büsching-i elvet, miszerint a mondanivalót nem országonként, hanem tárgyanként kell

csoportosítani, és a hangsúlyt az anyagi és gazdasági tényekre kell helyezni a tudományos elmezés folyamatában.

Mint az Akadémiai Statisztikai Bizottság tagja, és mint a Műegyetem földrajz, történelem és statisztika tanára (1861–1870), ez utóbbi tudománynak mind hazai, mind nemzetközi szinten elismert szaktekintélye lett. Statisztikai vonatkozású önálló munkáinak bemutatását *A magyar Birodalom természeti viszonyainak leírása* (1863-65) című művével kell kezdeni, amely az ország hidrográfiáját, földtanát, meteorológiai, állat- és növényzeti viszonyait rendkívül sok méréssel, számítással és megfigyeléssel mutatta be. Munkáját statisztikai vonatkozásban is széles körben alkalmazták, Keleti Károly a szentpétervári kongresszusra készült jelentéséhez is fölhasználta.

Rendkívül jelentős Hunfalvynak az a három, lényegében azonos szerkezetű és ezáltal összehasonlíthatóság elvére épült műve, amely az Osztrák–Magyar Monarchia statisztikai bemutatását tartalmazza. Ezek: az 1862–1863-ban írt *Magyarország viszonyainak statisztikai vázlat*a, az 1867-ből származó *Az Osztrák Birodalom rövid statisztikája* és az 1874-ben publikált *A Magyar–Osztrák Monarchia rövid statisztikája*. Művei részét képezik a statisztikai szervezet által is támogatott honismereti kiadványsorozatnak.

E művekben Hunfalvy elsősorban a gazdasági adatokra helyezi a hangsúlyt. Vizsgálja a termelést, a jövedelmet, tárgyalja a gazdasági ágazatok, a közoktatás és közművelődés adatait. Részletesen mutatja be az egyes országrészek – Erdély, Horvát–Szalvónország – adatait, s legutolsó művében már módszeres összehasonlítást is végez.

A Statisztikai Hivatal és Tanács munkaprogramjához illeszkedve folytat vizsgálódásokat a bányászat- és iparstatisztika tárgykörében. E témákban írott tanulmányai rendszerint valamely kiadvány részeként jelentek meg. Így például: 1861-ben *A magyar korona területének bányászata*, vagy 1866-ban a *Magyarország bányászati viszonyai 1862–1864-ik évében*. Számos más tanulmánya is szolgál annak illusztrálására, hogy milyen alaposan és részletesen vizsgálta ezen ágazatok viszonyait. Munkájához összegyűjtött minden lehetséges forrást: így az osztrák statisztikai bizottság, a bányakapitányságok és magánmunkák adatait is. Az egyes tárgyak adatait évről-évre és összehasonlítható módon mutatta be.

A bizottságokban és a Tanácsban végzett hatékony munkájának bizonyítéka továbbá az a számos előterjesztés, amelynek kidolgozásában és végrehajtásában is részt vett. A statisztikai szervezetrendszer országos tervezetét tartalmazza *A községi statisztikai hivatalok szervezete és teendői* című javaslata. Az 1872-es szentpétervári kongresszus tanácskozásai és határozatai alapján dolgozta ki a *Magyarország hivatalos statisztikája és továbbfejlesztéseinek szükségessége* címet viselő ajánlást és munkaprogramot, amelyben több szervezetbeli és tudományos módszereket illető fejlesztést fogalmaz meg.

A népszámlálásra készülődve 1867-ben jelent meg a *Néhány észrevétel a népszámlálásról* című tanulmánya, amelyben a korábbi évek tapasztalatait összegzi, és a népszámlálásnál alkalmazandó elvekkel foglalkozik. Vizsgálja az összeírandó népesség kategóriáit, valamint minden államra nézve az úgynevezett „egyaránt szükséges” és a „lehetőség szerint összevonandó” adatokat.

E néhány oldalon természetesen Hunfalvy János statisztikusi munkásságának és a statisztikai szolgálat megindulásában betöltött rendkívüli szerepének csak vázolására volt mód. Remélem azonban, hogy ennyivel is sikerült bemutatnom, hogy Hunfalvy János mekkora szerepet vállalt tudományágunk hazai alapjának lerakásában.

Irodalom

- Gyulay Ferenc (1966): Megemlékezés Hunfalvy Jánosról (1820–1888). Statisztikai Szemle 1966 1129–1138. o.
- Keleti Károly (1888): Hunfalvy János emlékezete. Emlékbeszédek a MT. Akadémia tagjairól. VI. 3. F. 1–40. o.
- Szabó József (1980): Hunfalvy János. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1–196. o.